
SEMANTICĂ ȘI PRAGMATICĂ

VERONICA PĂCURARU
Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

CONSIDERAȚII PRIVIND DEZAMBIGUIZAREA SEMNELOR LEXICALE POLISEMANTICE PRIN PRISMA INTERACȚIUNII SEMANTICII CU PRAGMATICA

Ca unități ale limbajului, semnele lexicale au proprietatea de a fi polisemantice, adică de a exprima concomitent, prin semnificant, mai multe sensuri. Totodată, ele sunt capabile să îndeplinească mai multe funcții, în speță, semnificativă, denominativă, comunicativă, la cele două paliere ale limbajului, limba și discursul, unde ele funcționează, fie ca unități cu statut autonom, în sistemul limbii, fie ca elemente constituente în construcția sensului în cadrul enunțurilor, în discurs. Polifuncționalitatea unui semn lexical, care îi este asigurată lui, în particular, de caracterul său de entitate tridimensională, ce constă din semnificant, semnificat și referent (un obiect din realitatea extralingvistică, la care trimite semnul), contribuie, de fapt, la polisemia lui și, în consecință, la antrenarea semnului în diferite situații de ambiguitate semantică. Căci doar de pe pozițiile unui pozitivism logic s-ar putea pretinde imanența unei corespondențe ideale, de unu la unu, între semn și referent, ceea ce, de o manieră grosieră, ar însemna că orice semn lexical, ca expresie lingvistică (i.e. ca semnificant), ar trebui să trimită, prin mijlocirea unui singur concept (a semnificatului), la un singur obiect (referent) din lumea extralingvistică. În realitate însă cele mai multe dintre semnele codului lingvistic nu acuză corespondența univocă, exprimată în termenii de un singur semnificant, un singur semnificat, un singur referent: la o parte considerabilă dintre semnele lexicale, semnificantul poate trimite concomitent, prin intermediul mai multor concepte, la mai mulți referenți, grație cărui fapt semnul este polisemantic, altfel spus polisemia semnului lexical este condiționată de referință [1, p. 149-155].

Tehnic vorbind, polisemia, ca una dintre trăsăturile pertinente ale semnului lexical, se rezumă la facultatea lui de a avea mai multe semnificații în codul limbii, în special, prin trimiterea la mai mulți referenți din lumea extralingvistică. Cert e însă că nu toate semnificațiile semnelor lexicale polisemantice provin exclusiv din raporturi referențiale directe, stabile, de obicei, între semnificantul semnului și conceptele sau obiectele exprimate de el, adică din referința directă, ci și din inferență, altfel spus din raporturile de referință indirectă ale semnului, care pun în relație două obiecte sau două concepte legate printr-un lanț asociativ, inferențial. În plus, în procesul de funcționare a lor în discurs, ca entități semnificante, semnele lexicale pun în joc nu doar raporturile dintre semnificant și semnificat, semn și referent, dar și pe cele dintre semn și utilizator(i), dintre semn și situația de comunicare etc., și aici intervine pragmatica, care modulează sensul semnului în funcție de contextul și parametrii pragmatici ai comunicării, ceea ce în consecință duce la actualizarea sau virtualizarea diferitor seme constituente din conținutul semantic al semnului utilizat în discurs, la varierea lui semantică, care, eventual, poate antrena asignarea de către semn a unor noi trăsături de sens și deci la apariția la el a unor sensuri noi, afectate de diferite valori pragmatice. Or, „prin valoare pragmatică, trebuie înțeleasă posibilitatea pentru un item anume de a contribui la realizarea unui act de limbaj” [2, p. 27; tradus de către noi din limba franceză, V. P.].

Dintr-o perspectivă epistemologică de esență cognitivistă, polisemia se lasă definită prin prisma a două condiții: 1. asocierea la o singură formă sonoră (la un semnificant) a unei pluralități de sensuri (sau de semnificate, în sistemul funcțional al limbii) și

2. acest ansamblu de sensuri nu este construit la întâmplare, căci sensurile unui semn polisemantic trebuie să partajeze între ele niște elemente de sens comune, adică ele trebuie să se raporteze la un „prototip” și să țină de aceeași „arie de familie”, în termenii teoriilor semantice cognitiviste [3]. Întrucât polisemia este inerentă semnelor lexicale nu doar în sistemul limbii, ci și în discurs (or anume discursul este acel teren propice, care contribuie la apariția noilor sensuri ale semnelor lexicale constituente ale enunțurilor), e firesc ca ea să fie tratată drept un fenomen de limbaj, în strânsă legătură cu fenomenele contingente – omonimia și monosemia, cărora ea riscă să li se asimileze în anumite situații. Astfel, drept argumente pentru delimitarea polisemiei de cele două fenomene adiacente, ce constituie particularități ale semnului lexical, se aduc, pe de o parte, caracterul non arbitrar al ansamblului de sensuri atribuite unui semn lexical polisemantic, ceea ce permite a face distincția dintre polisemie și omonimie, iar, pe de altă parte, faptul că unui singur semnificant îi sunt asociate o pluralitate de sensuri, ultimul argument contribuind la a trasa limita dintre polisemie și monosemie (și aceasta doar în condițiile când se face abstracție de modularile contextuale, la care pot fi supuse în discurs semnificațiile semnelor lexicale, atunci când intervin factorii pragmatici ai actului de comunicare).

Polisemia este, așadar, calitatea unui semn lexical (cuvânt sau expresie) de a avea, ca unitate de limbă, două sau chiar mai multe sensuri diferite, ale căror realizări discursive implică varieri semantice determinate de relația semnului cu utilizatorii săi și de contextul în care el compare în procesul de enunțare. Privit sub acest unghi de vedere, semnul lexical este o unitate de limbaj cu manifestări concrete în discurs, care de cele mai multe ori se arată a fi diferite de potențialitățile sale din codul limbii. Iar varierea lui semantică în discurs se datorează faptului că el se subordonează aici unor norme și necesități de comunicare, conform obiectivelor de comunicare ale utilizatorilor, și în acest fel sensul semnului este articulat cu un referent concret, prin prisma funcțiilor și raporturilor pragmatice.

Prin mijlocirea altor episteme, polisemia este abordată în mod tradițional în funcție de acțiunea mai multor factori de natură distinctă, ce permit interpretarea ei ca fenomen al limbajului. Se disting astfel factorii lingvistici (ce reprezintă cauzalitățile intra- și inter-lingvistice ale polisemizării¹), factorii cognitivi și factorii pragmatici (în particular, cei de natură lingvo- și socio-pragmatică).

Fiind una dintre trăsăturile inerente semnelor lexicale-unități ale limbajului, polisemia se produce, realmente, în două ipostaze: cea de *polisemantism*, adică prezența a mai multor semnificații la un semn lexical, în cadrul codului lingvistic, în rezultatul apropierei de către semn a unor sensuri noi, și cea de *polisemizare*, id est proces de dobândire în discurs a unor noi valori semantice și/sau pragmatice și de achiziționare a unor sensuri noi de către semnele codului limbii. Abordată sub acest unghi de vedere, polisemia presupune deci spații de interpretare respective, ce depășesc simplele limite tradiționale ale codului limbii (după cum se obișnuia în semantica structurală). Cert e însă că, în ipostaza de proces, polisemia trebuie cercetată în discurs, unde iau naștere, de fapt, sensurile noi ale semnelor lexicale, și astfel ea urmează a fi examinată prin prisma raporturilor de articulare (referențială sau inferențială) a celor două planuri ale limbajului, în funcție de parametrii pragmatici ai comunicării (implicatură, relevanță, inferență etc.) și de componentele actului de comunicare (situație comunicativă, intenție de comunicare, cadru sociocultural al comunicării), care se realizează prin concursul semnelor lexicale. Or, parametrii pragmatici și componentele actului de comunicare țin,

¹ Referitor la factorii interlingvistici ai polisemiei, lingvistul S. Berejan menționa că ei nu doar contribuie la sporirea cantitativă a lexicului limbii, ci și provoacă „mutații calitative destul de precise în proprietățile paradigmatică și sintagmatică ale acelor unități lexicale, cu care ei intră în corelație” (Berejan 1973, *Semanticeskaia ecvivalentnosti lexiceskih ediniț*, p. 198).

în ansamblu, de factorii pragmatici ai polisemizării semnelor lexicale, și deci aceștia urmează a fi reflectați în dicționarele limbii, atunci când se lexicografiază diferite sensuri ale unui semn lexical polisemantic, ca indicații de natură pragmatică, menite să reprezinte cadrul comunicativ ce favorizează actualizarea fiecărui sens subordonat unor rațiuni pragmatice al semnului descris în dicționar. Prin urmare, în tratamentul lexicografic al semnelor lexicale polisemantice, se impune conjugarea analizei semantice cu analiza pragmatică a sensurilor.¹

Polisemizarea, ca proces de asignare a unor semnificații noi unui semn lexical, este nu doar în funcție de raporturile referențiale ale semnului, de capacitatea lui de a se referi la mai mulți referenți, prin referința directă, dar și de posibilitatea de a exprima diversele lanțuri inferențiale dintre obiecte sau concepte, pe care locutorii le stabilesc, prin diferite asociații, în procesul de utilizare a semnelor în discurs, în virtutea diferitor funcții pragmatice și implicaturi,² inferențe, intenții etc., care stau la baza unor modele de constituire a sensurilor noi la semnele lexicale.³

În acest mod, funcția pragmatică de implicatură contribuie, de exemplu, la stabilirea în limba română a unui lanț inferențial ce constituie mecanismul unui transfer semantic de tipul ‘animal sălbatic’ → ‘blana acestui animal’ → ‘obiect de îmbrăcăminte confecționat din această blană’. A se vedea, de exemplu, enunțul: *Visez să-mi cumpăr o vulpe argintie*, perceperea sensului căruia e posibilă doar prin relevarea mecanismului respectiv de transfer semantic și deci de polisemizare a semnului lexical *vulpe argintie*. Aceasta presupune deci interpretarea întregului lanț inferențial, care a generat sensul contextual al acestui semn lexical. Or, printr-un calcul interpretativ, se poate constata că, în conformitate cu așa-zisul „principiu al metonimiei integrate”, semnul *vulpe argintie* comportă în contextul dat un sens bazat pe un raționament inferențial, prin care sunt puse în relație două unități (obiect-lucruri) ce țin de același ordin al realității: *vulpe cu blana neagră cu luciu argintiu* ↔ *haină confecționată din blana acestui animal*. În esență, mecanismul transferului semantic atestat aici este unul universal, de tip metonimic; cert e însă faptul că un atare transfer de sens se produce în discurs, grație unei inferențe utilizate din rațiuni pragmatice și care are drept corolar apariția unui sens non literal al semnului dat. De altfel, polisemizarea semnelor lexicale prin asumarea unor semnificații apărute în baza modelelor de transfer

¹ Detalii privind necesitatea conjugării analizei semantice cu cea pragmatică în tratamentul lexicografic al sensurilor derivate ale semnelor lexicale polisemantice, care au la bază factori de natură pragmatică, vezi în: Dostie Gaétane 2004, *Pragmaticalisation et marqueurs discursifs. Analyse sémantique et traitement lexicographique*.

² Apărută în pragmatică, în contextul așa-zisei „teorii a implicaturilor” a lui H. P. Grice, în strânsă legătură cu noțiunea de „funcții pragmatice”, ideea de inferență ca un lanț de asociații de încodare a sensului presupune stabilirea de raporturi asociative de tip implicativ, de obicei, între două obiecte din realitatea extralingvistică. Pentru mai multe detalii privind rolul implicaturilor conversaționale în apariția sensurilor noi în procesul de comunicare, vezi: H. P. Grice 1979, *Logique et conversation*, în: *Communications*, 30, p. 57-72.

³ Diferite lanțuri inferențiale recurente pot sta la baza unor modele productive de transfer semantic, care generează așa-zisa „polisemie iterativă”, ce constă în prezența unor sensuri derivate cu valoare identică la o serie de cuvinte din limbă. A se vedea, de exemplu, sensurile cu valoare calificativ-apreciativă în raport cu persoanele, care se dezvoltă în baza unor atare mecanisme de transfer semantic la unii termeni vegetali sau la unele zoonime, în limba română: *un bujor de față*, *un brad de flăcău*, *un lup bătrân*, *o vulpe vânătoare de afaceri tănuite* etc.; același fenomen se atestă și în limba franceză, la o serie de zoonime care dezvoltă sensuri cu valoare apreciativă, euforică sau disforică: *bichon fam.*, *chien fam.*, *cochon fam.*, *mon (petit) loup fam.*, *loup de mer*, *ours*, *salle rosse fam.*, *chameau fam.*, etc. Referitor la diferite modele de transfer semantic (metasemie) în limba română contemporană, vezi: V. Bahnaru 2009, *Elemente de semasiologie română*, p. 193-245.

semantic ce se fondează pe inferență este un fenomen caracteristic pentru limba română contemporană.¹ Luând naștere în discurs, în virtutea funcției pragmatice de implicatură, atare sensuri se suprapun sensurilor „normale” (literale) ale semnelor lexicale și devin în consecință semnificații ale acestora, în codul limbii.

Teoriile mai noi privind polisemia se fondează pe ipoteza unui semn lexical – polisem cu un conținut stabil și cu o structură semantică variabilă, în funcție de contextele de utilizare a sa. Astfel, conform teoriilor cognitiviste, conținutul semantic al unui semn lexical, care s-a stabilizat în codul limbii drept conținutul său memorial (sau drept „sens convențional” [4, p. 73]), se constituie dintr-un prototip „versiune lărgită” [3, p. 150] și din mai multe elemente de conținut cu existență în formă haotică sau în una puțin structurată, și acest conținut semantic nu capătă o formă organizată (adică nu devine „sens instrucțional” [4, p. 73]) decât în momentul convocării elementelor sale într-un context situațional-discursiv concret. Sub aspect psiholingvistic, procesul de precizare a sensului unui semn lexical polisemantic utilizat în cadrul unui enunț începe cu activarea celor mai curente semnificații ale sale și are drept corolar accesarea doar a uneia dintre ele, a celei mai adecvate contextului enunțiativ în care compare semnul.

Evoluția limbajului, care se datorează în mare parte faptului că el trebuie să descrie fie o lume ce evoluează, fie o lume în raport cu care evoluează cel puțin cunoașterea noastră, duce uneori la utilizarea unui cuvânt cu un sens nou, apărut ca emergență a extensiunii de sens. În această ordine de idei, se impune, în contextul polisemiei, distincția de principiu sens ↔ accepțiune. Cum accesul la polisemie se face în baza criteriilor referențial și inferențial, sensurile ce generează polisemia apar, în mod curent, prin mecanismele de schimb referențial sau inferențial, în timp ce accepțiunea se fondează, în principal, pe o diferență de întrebuintare, de utilizare a semnului polisemantic în context cu unul dintre sensurile sale. Astfel, când are loc o schimbare de referent, se constată apariția unui sens nou. Uneori însă, când semnul se raportează, în contextul în care el compare, nu la un referent nou, în globalitatea sa, ci doar la un aspect, la o fațetă sau la o zonă a referentului desemnat de sensul literal al semnului, unii lingviști afirmă că e oportun a vorbi nu de un sens nou al semnului, ci de o accepțiune a sa. E clar însă că limita dintre sens și accepțiune este foarte difuză. Drept dovadă servește și faptul că unii autori de dicționare ezită în a delimita ca semnificație aparte a cuvântului ceea ce ei consideră drept accepțiune, prezentând în dicționar așa-zisa accepțiune în cadrul sensului de la care ea derivă, de obicei după mențiunea lexicografică *p. ext.* (: prin extensiune). Pentru conformitate, a se compara modul de prezentare în diverse dicționare ale limbii române a unuia dintre sensurile semnului lexical polisemantic **pământ**. Astfel, dicționarul universal al limbii române (DULR 1998) și DEX 1998 descriu semnul în cauză în mod identic, după cum urmează: **1.** Planetă a sistemului solar, locuită de oameni; *p. ext.* **oamenii care locuiesc pe această planetă.** [Evidențierea noastră, V. P.] **2.** Scoarța globului terestru, uscatul, suprafața lui, pe care trăiesc oamenii și alte vietăți; sol. [5, p. 628; 6, p. 763].² Un atare mod de prezentare în dicționar a unui transfer semantic de tip implicativ (metonimic),

¹ Acest mecanism de transfer semantic, care favorizează polisemizarea semnelor lexicale în limba română, este caracteristic și pentru limba franceză. Pentru conformitate, a se compara modelul de transfer semantic, ce are la bază un lanț inferențial de tipul ‘plat ou produit culinaire’ → ‘consommateur de ce plat ou produit culinaire’. De exemplu: *L’omelette est partie sans payer*.

² Afinități de abordare în tratamentul lexicografic al fenomenelor de limbaj de acest tip se pot constata și în unele dintre dicționarele limbii franceze. Astfel în dicționarul *Le Petit Larousse 2004*, de exemplu, structura semantică a corespondentului *terre* al românescului **pământ** este descrisă în felul următor: **1.** Planète du système solaire habitée par l’homme. **2.** Surface de cette planète; ensemble des lieux habités; le monde. – Ensemble des hommes, de l’humanité. **3.** Séjour des vivants (par opposition à *au-delà*. [...]) (p.1002).

cum e lesne de constatat în cazul dat, face să apară întrebarea firească: această așa-zisă „accepțiune” a semnului *pământ*, ar trebui sau nu separată în dicționar ca o semnificație aparte, pe care semnul dat o posedă în codul limbii? După noi, această pretinsă dilema este de natură cognitiv-semantică și pragmalingvistică, în același timp, iar soluția ei ar fi următoarea: odată ce în cadrul transferului de sens de tip implicativ care are loc se produce re-categorizarea ‘planetă’ → ‘oameni’, semnul *pământ* capătă un sens nou, întrucât semnul ‘oameni’ indică un alt obiect, diferit de referentul «Planetă a sistemului solar», la care trimite sensul literal al semnului descris, și deci e cazul ca în dicționarul limbii aceste două sensuri ale semnului *pământ* să fie delimitate ca două semnificații distincte, pe care el le posedă ca unitate a codului limbii. Anume în acest fel s-a procedat la lexicografierea semnului respectiv în dicționarul explicativ DELM-2, care se fondează pe principii riguroase de interpretare a faptelor de limbaj descrise: în dicționarul dat, se delimitează ca semnificație aparte a semnului lexical *pământ* ceea ce autorii DULR 1998 și DEX 1998 consideră drept o „accepțiune” a semnului *pământ*. A se compara, în DELM-2: *pământ* 1. Planetă din sistemul solar, pe care a apărut și se dezvoltă viața. [...] 6. Populația acestei planete; lume; omenire; umanitate. [7, p. 286; evidențierea noastră, V. P.].

Diverse mecanisme ale polisemizării unor semne lexice pot fi explicate prin prisma influenței asupra acestui proces a factorilor de natură sociopragmatică, în particular, atunci când semnele lexice, fiind folosite în interacțiunile verbale, capătă valori semantico-pragmatice dictate de contextul situațional-discursiv în care ele se produc. Această afirmație ar putea fi validată, de exemplu, prin semnul lexical *picătură*, care comportă în codul limbii române sensuri cu valoare esențialmente cantitativă, fixate ca semnificații ale sale și în dicționarele limbii (a se vedea, pentru conformitate, în DULR 1998: 1. Părticică sferică desprinsă dintr-un lichid. și 2. *p. ext.* Cantitate mică din ceva; în DEX 1998: 1. Părticică sferică desprinsă dintr-o masă de lichid prin condensarea unui gaz etc.; pic; strop; *p. ext.* Cantitate mică dintr-un lichid. • *P. gener.* Cantitate neînsemnată din ceva; fărâșă.). Fiind utilizat, din rațiuni de politețe, în anumite situații discursive ce țin de conversația familiară, semnul dat poate căpăta, în interacțiunile verbale, o valoare suplimentară, pragmatică (eventual, un sens nou), ce denotă intenția locutorului de a diminua efectul unei dorințe pe care el o exprimă de o manieră voalată, prin intermediul unor enunțuri de tipul: *Toarnă-mi și mie o picătură de vin*. Printr-un calcul interpretativ, se poate constata că semnul lexical *picătură* nu-și actualizează aici niciuna din semnificațiile sale codice și deci niciuna din valorile semantice pe care el le deține în mod obișnuit în cadrul sistemului limbii, ci el capătă o valoare semantico-pragmatică deosebită și acuză deci un sens nou. În contextul dat, *picătură* exprimă, de fapt, sensul de „cantitate nedeterminată, variabilă (de un lichid), mărimea căreia depinde de disponibilitatea cuiva; atât cât poate sau dorește cineva (să toarne)” și, prin aceasta, semnul nu-și pierde în totalitate valoarea sa semantică de cantitate. Însă această nouă valoare contextuală a sa nu se lasă substituită cu valoarea lui literală, de cantitate propriu-zisă, întrucât în atare contexte, legate de ritualul politeții, noua sa valoare semantico-pragmatică răspunde intenției enunțiatorului de a produce o impresie bună asupra enunțiatorului, în speță, de a atenua efectul dorinței sale, care este realmente diminuat grație noului sens atribuit semnului *picătură*. Întrucât o atare modalitate de exprimare se adevărește a fi una din strategiile discursive frecvent utilizate de către vorbitorii limbii,¹ e cazul ca acest nou sens al semnului lexical *picătură*, generat de punerea ei în aplicare, să fie considerat ca atare, drept una dintre semnificațiile codice ale semnului dat, și deci să fie înregistrat și în dicționarele limbii, unde explicația

¹ Referitor la diferite strategii discursive și la modularea sensului în comunicare, în funcție de diverși parametri pragmatici ai comunicării în limba română, vezi: Ionescu-Ruxăndoiu 2003, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*.

sa urmează a fi dotată cu mențiunea lexicografică specială *fam*, de natură pragmatică. Rolul acestei mențiuni va fi de a indica tipul de situație discursivă de utilizare a semnului dat – *conversație familiară*, în care el își poate actualiza sensul dat. Totodată, această indicație va viza scenariul posibil al unui act de comunicare, în care semnului *picătură* îi va reveni rolul central în enunțarea intenției locutorului de a diminua efectul unei dorințe a sa, din teama de a nu fi interpretată de către interlocutor ca fiind prea îndrăzneță sau în discordanță cu anumite uzanțe și norme etico-morale.

În situații discursive similare, are loc și varierea semantică a adjectivului *mic* care, posedând în sistemul funcțional al limbii române sensuri cu valoare preponderent dimensională, poate căpăta în procesul de comunicare diverse valori semantico-pragmatice diferite de cele obișnuite.¹ În speță, în situațiile de conversație familiară, când un locutor solicită ceva și dorește sau se vede obligat de circumstanțe să minimalizeze efectul solicitării exprimate, se recurge la stratagema discursivă de utilizare a adjectivului *mic*, căruia i se atribuie un sens nou, subordonat valorii pragmatice de modestie (sau poate de șiretenie disimulată!). Astfel *mic* poate compărea în interacțiunile verbale în enunțuri de tipul: *Pot să vă cer un mic serviciu? / V-aș ruga să-mi faceți un mic serviciu* sau: *Îmi puteți face o mică favoare? / Aș putea să vă cer o mică favoare?*, care exprimă o rugăminte, în aparență, neînsemnată, adresată unei persoane (influențe), de la care se așteaptă o intervenție favorabilă solicitantului. Bineînțeles, în asemenea contexte situațional-discursive, semnul *mic* nici pe departe nu-și actualizează valoarea sa semantică dimensională, proprie lui în codul limbii, ci el capătă o valoare semantico-pragmatică nouă și deci un sens nou, de natură enantiosemică, practic opus sensului său obișnuit; acest nou sens al său s-ar lăsa interpretat în felul următor: „care nu necesită prea mari eforturi (din partea cuiva)” sau „care nu obligă la prea multe (pe cineva)”. Prin aceeași stratagemă discursivă, poate fi enunțată și o ofertă, în cadrul unor enunțuri în care, din diferite rațiuni pragmatice ale enunțiatorului (modestie, politețe, șiretenie disimulată etc.), va apărea adjectivul *mic*. De ex.: *Aș vrea (sau permiteți-mi) să vă ofer un mic cadou*. Bineînțeles, utilizarea semnului *mic* în enunțuri de acest fel ține de o strategie discursivă, prin intermediul căreia enunțiatorul urmărește scopul de a-și voala un gest al său nepermis sau condamnat într-un cadru social anumit și în situații anumite. Astfel, *mic* nu va însemna aici nici „de dimensiuni reduse” și nici „neimportant ca valoare, ca pondere” (sensuri ale lui *mic* înregistrate de dicționarele limbii), ci el va exprima, mai degrabă, sensul de „care nu obligă la nimic”, menit să voaleze intenția enunțiatorului de a diminua, în aparență, efectul gestului său. Cert e că doar conjugarea criteriului referențial cu cel cognitiv permite constatarea prezenței/absenței la semnele lexicale examinate mai sus a unui sens nou, subordonat diferitor valori semantico-pragmatice, pe care locutorul le actualizează, atunci când face uz de una dintre strategiile discursive, în particular – de cea de politețe și de cea argumentativă, utilizarea cărora în interacțiunile verbale impune modulări specifice ale sensului semnelor lexicale în cadrul enunțurilor.

Adeseori, în limbajul curent, cu preponderență în conversațiile familiare dintre locutori – preținși amici, se fac auzite enunțuri de tipul: *Ne întâlnim la o cafea*, în care, dată fiind utilizarea lui în situații discursive ce presupun o atmosferă amicală, degajată, semnul

¹ Pentru comparație, a se vedea considerațiile lingvistice C. Kerbrat-Orecchioni privind rolul factorilor pragmatici în polisemizarea în limba franceză a adjectivului *petit*, corespondentul românescului *mic*. În baza unor corpusuri de exemple, autoarea demonstrează că, fiind utilizat în micul comerț din rațiuni de politețe, *petit* capătă în discurs niște valori semantico-pragmatice speciale, ritualice, care nu au nimic în comun cu valorile sale codice dimensionale și care, în discurs, au o funcție „anesteziantă”, de „minimalizare simbolică” (vezi: C. Kerbrat-Orecchioni 2005, *Le discours en interaction*, p. 272-274).

lexical *cafea* dobândește un sens contextual specific, pragmatic, diferit de sensul său literal din codul limbii „băutură tonifiantă”. Reprezentând în sine o inferență pragmatică, acest sens nou al semnului în cauză are la bază un transfer semantic de tip metonimic și, printr-un calcul interpretativ, se poate deduce că el se lasă tratat drept „convorbire, discuție, ținută într-o atmosferă degajată (în timpul căreia se poate servi și o cafea), având de obicei ca subiect diverse afaceri, tranzacții, înțelegeri etc.”. Or, de cele mai multe ori, băutura invocată nu constituie decât motivul pentru întâlnirea propriu-zisă, ea putând fi servită pe parcurs sau lipsind cu desăvârșire în cadrul unei astfel de întrevederi între prieteni sau parteneri într-o afacere. Cert e că lanțul inferențial contribuie la dobândirea de către semnul lexical *cafea*, în contextul situațional-discursiv dat, a unui sens nou, iar practica limbajului demonstrează că acest sens este pe larg întrebuințat în uzul curent și deci merită (sau chiar urmează) să fie înregistrat ca atare și de dicționarele explicative ale limbii, drept unul dintre sensurile codice ale semnului în cauză.

Organizarea semantică a discursului, în special a celui artistic, se bazează uneori pe așa-zisa „articulare axiologică a sensului”, o articulare ce ține de aspectul sociopragmatic al comunicării și prin care subiectul enunțiator exprimă „...drept pozitivă o anumită valoare, și drept negativă valoarea opusă primei” [8, p. 107]. O atare articulare are drept corolar anumite efecte de sens, euforice sau disforice. Așadar, mecanismul de articulare axiologică a sensului semnului lexical cu referentul poate fi considerat drept unul dintre mijloacele de polisemizare a semnului lexical, iar relevarea lui drept o operație interpretativă, care contribuie la precizarea sensului și la eliminarea posibilelor ambiguități. A se vedea, în acest sens, secvența discursivă de mai jos – un fragment din romanul lui Laurențiu Fulga *Alexandra și infernul*, ce ilustrează într-un mod foarte elocvent rolul articulării axiologice a sensului în polisemizarea adjectivului *liber*, care capătă în discurs, în virtutea factorilor pragmatici, un sens contextual specific, opus sensurilor obișnuite ale semnului dat în codul limbii, și care marchează sentimentul de repulsie, ce emană din reflecțiile personajului romanului:

[...] *Absurdelor soluții pe care le invoc, li se opune această absurdă perspectivă de neînălțurat. Eu – comandant al plutonului de execuție, eu dând suprema dovadă de devotament față de patrie! Și dovada asta pusă în balanța singurei probabilități a întoarcerii mele printre cei vii, de acasă: executarea unui om! Schimb la schimb, prin urmare: viața aceluia condamnat la moarte pentru viața mea de nemernic! [...]*

Generalul, atunci, se întoarce către șeful de stat-major:

– [...] *Dacă până mâine dimineața nu-și bagă mințile în cap, dacă tot se-ncăpățânează să refuze, întocmite actele de dare în judecată. Să asiste în orice caz la execuție, ca să vadă ce dulce e moartea prin împușcare. După aceea, Consiliul de Război... Sunteți liberi! Ești liber, domnule sublocotenent!*

...*Ești liber domnule sublocotenent Liber să faci toată viața pe saltimbancul și liber să te ploconești în fața oricărei mărimi Liber să fii disprețuit și liber să fii călcat în picioare de orice nătărău cu stea în frunte Liber să-nhați cu evlavie arma cu care te-au blagoslovit dumnealor și liber să ucizi pe cine-ți hotărăsc ei Ucide Ucide Ucide Istoria nesătulă are nevoie de cât mai multe crime... [9, p. 15].*

Cert e că, pentru a înțelege mesajul acestei secvențe discursive, enunțiatorul va activa, în primul rând, acele semnificații ale semnului *liber*, ce constituie competențele sale semantice și pe care el le are în conștiință, ca sensuri convenționale ale semnului dat și care, de obicei, coincid cu cele fixate în dicționarul limbii. Astfel DEX 1998 înregistrează, pentru semnul lexical *liber*, mai multe semnificații, iar izotopia 'ființă umană', inerentă și secvenței discursive analizate (/domnule sublocotenent/), impune selecția doar a uneia

dintre semnificațiile sale care, potențial, s-ar preta contextului enunțiativ în care compare semnul în cauză: **liber** adj. (*despre oameni*) „Care se bucură de libertate, de independență individuală și cetățenească; care are posibilitatea de a acționa după voința sa, de a face sau de a nu face ceva; care nu este supus niciunei constrângeri; slobod”. După cum însă e lesne de remarcat din fragmentul de text citat, meditațiile personajului central al romanului vis-à-vis de noțiunea „liber” pun în relief cu totul alte seme din structura semantică a semnului lexical prin care e desemnată această stare (condiție) a omului în contextul situațional dat. Or, semele actualizate realmente în acest context situațional-comunicativ, și care sunt, de fapt, contrariile semnelor potențiale, inerente semnului în cauză ca unitate a sistemului limbii, vorbesc despre o nouă valoare semantico-pragmatică, pe care semnul lexical **liber** o dobândește în context. Analiza semnelor actualizate în secvența discursivă dată impune, de fapt, concluzia că, în ocurența dată, s-a produs o articulare axiologică generică (de tipul 'euforie vs disforie') a sensului semnului lexical **liber**, o axiologizare care a generat un efect de sens de natură disforică, sub formă de enantiosemie contextual – situațională. Astfel semnul lexical **liber** capătă, în macrocontextul dat, un sens nou, impropriu, contrar semnificațiilor sale codice obișnuite: „Care este pus în imposibilitatea de a acționa după voința sa; impus de circumstanțe să acționeze contrar propriei sale voințe”.

Concluzie:

Dezambiguizarea semnelor lexicale implică receptarea diferitor mecanisme de polisemizare, relevarea cărora contribuie la discriminarea sensurilor semnelor polisemantice și la înlăturarea ambiguităților semantice iminente uzului unor atare semne. Ea se impune, în special, în vederea comprehensiunii sensului global al enunțării, dar și în scopul optimizării tratamentului lexicografic al semnelor polisemantice capabile să provoace situații de ambiguitate semantică. Or, ambiguitatea semantică, la nivelul comprehensiunii și la cel al percepției, este un dat provocat adesea de polisemia care intră foarte frecvent în joc în majoritatea limbajelor.

Fiind un proces de constituire a noilor sensuri ale semnelor lexicale din componența codului lingvistic, polisemizarea se realizează, de facto, în discurs, în cadrul structurat al enunțului, unde ea are la bază niște modele și mecanisme de transfer semantic universale. Ca proces de generare a noilor sensuri și de asignare a acestora semnelor lexicale – unități ale codului limbii, polisemizarea presupune, în mod iminent, conceptualizarea (sau construcția conceptuală a sensului), prin mijlocirea diferitor raporturi cognitive, care se stabilesc și evoluează în uzul lingvistic, în cadrul unei comunități lingvistice.

Procesul de polisemizare a semnelor lexicale este în funcție de acțiunea diferitor factori, în primul rând, a unora de natură internă, intralingvistică, ce reprezintă potențialitatea sistemului limbii de a crea sensuri noi și capacitatea lui de a asimila aceste sensuri noi. În același timp, apariția multora dintre sensurile noi ale semnelor lexicale se datorează influenței unor factori externi limbii, în deosebi, factorilor pragmatici (diversele implicaturi, inferențele, situația de comunicare, intenția comunicativă a utilizatorilor limbii, cadrul sociocultural al comunicării etc.), care conferă semnelor lexicale întrebuințate în discurs noi valori semantico-pragmatice și contribuie, în consecință, la dobândirea de către semnele lexicale a unor sensuri noi.

Astfel, între semantica semnelor lexicale și pragmatică se stabilește un raport de natură a modula în discurs sensul codic al semnelor conform necesităților de comunicare și, totodată, a contribui la discriminarea diferitor sensuri ale semnelor polisemantice, facilitând comprehensiunea sensului enunțat și eliminând posibilele ambiguități.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Marie Luce Honeste, *Polysémie et référence*, în „La polysémie ou l’empire des sens. Lexique, discours, représentations”. // Sous la direction de Sylviane Rémi-Giraud et Louis Panier, Lyon, 2003, p. 149-155.
2. Georges-Élia Sarfati, *Éléments d’analyse du discours*, Paris, 2001.
3. Georges Kleiber, *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*, Paris, 1990.
4. Georges Kleiber, *Contexte, où es-tu?* în „Revue de sémantique et pragmatique”, 1997, nr. 1, p. 65-79.
5. Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Chișinău, 1998.
6. *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*, vol. II, Chișinău, 1985.
7. *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1998.
8. Joseph Courtés, *La sémantique du langage*, Paris, 2003.
9. Laurențiu Fulga, *Alexandra și infernul*, roman, București, Minerva, 1976.
10. *Le Petit Larousse 2004*, Paris, 2003.
11. *Le Micro-Robert*, Dictionnaire d’apprentissage de la langue française. // Rédaction dirigée par Alain Rey, Paris, 1990.

SUMMARY

The author broaches the polysemyzation problem, a process of formation of new meanings of lexical signs as components of the linguistic code inside the speech. This process involves the cognitive conceptualization by means of various relationships established and advanced in language use. The polysemyzation is performed depending on various factors, primarily internal and intralinguistic, but the factors external to the language also – the pragmatic factors. The process of polysemyzation facilitates the comprehension of the meaning and eliminates the possible ambiguity by the discrimination of different meanings of the polysemantic signs.